

Tadeusz Marszał

Zróźnicowanie przestrzenne produkcji rolnej w gminie szadkowskiej : w świetle wyników spisu z 2002 r.

Biuletyn Szadkowski 3, 83-96

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Tadeusz Marszał*

**ZRÓŻNICOWANIE PRZESTRZENNE PRODUKCJI
ROLNEJ W GMINIE SZADKOWSKIEJ
(W ŚWIETLE WYNIKÓW SPISU Z 2002 R.)**

Wstęp

Rolnictwo jest działem gospodarki bardzo specyficznym, istotnie różniącym się od innych rodzajów działalności gospodarczej. Jedną z podstawowych cech wyróżniających produkcję rolną jest jej powierzchniowy charakter i silne uzależnienie od warunków środowiskowych, zwłaszcza przyrodniczych. Warunki te (klimat, ukształtowanie powierzchni, gleby i in.) decydują w dużym stopniu o strukturze upraw i hodowli, ale całkowicie jej nie determinują. Pomimo iż zależność między rolnictwem a przyrodą pozostaje nadal bardzo silna, to jednak wraz z postępem technicznym człowiek znacznie uniezależnił się od tych uwarunkowań (nawożenie, melioracja, produkcja pod szkłem itp.), a nawet poszerzył skalę możliwości wykorzystania różnych, pod względem cech fizyczno-geograficznych, fragmentów przestrzeni do celów rolniczych. W konsekwencji relatywnie wzrosło znaczenie innych, pozaprzyrodniczych, uwarunkowań produkcji rolnej (tradycji, możliwości inwestycyjnych, kwalifikacji, itp.) Wszystkie te elementy, rodzaj i siła ich oddziaływania, w sumie decydują o zróżnicowaniu produkcji rolnej w przestrzeni i specjalizacji poszczególnych regionów w tym zakresie. To zróżnicowanie jest doskonale widoczne w skali świata, wielu krajów i regionów, a więc w skali dużych jednostek przestrzennych, charakteryzujących się znaczną zmiennością uwarunkowań produkcji rolnej. Jednak fakt, iż zmienność cech środowiska

* prof. dr hab. Tadeusz Marszał jest kierownikiem Katedry Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej Uniwersytetu Łódzkiego.

przyrodniczego i antropogenicznego maleje wraz ze skalą przestrzeni, nie oznacza, że na mniejszych obszarach produkcja ta zawsze pozostaje jednorodna. Zwłaszcza w sytuacji Polski Środkowej, gdzie obok pewnej różnorodności, przynajmniej niektórych elementów środowiska geograficznego (np. gleb), mamy do czynienia z dużym rozdrobnieniem rolnictwa zarówno w aspekcie własnościowym, jak i agrarnym.

Dlatego wydaje się uzasadniona, podjęta w tym artykule, próba ukazania zróźnicowania produkcji rolnej na terenie jednej gminy – gminy Szadek. Celem tego opracowania jest więc uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania:

- czy występuje i jak silnie zróźnicowanie poszczególnych najważniejszych rodzajów produkcji rolnej w gminie;
- jaka jest specyfika tej produkcji w wyróżnionych wewnątrzgminnych jednostkach przestrzennych.

Analiza zostanie przeprowadzona w gminie podzielonej na 33 jednostki przestrzenne. Podział ten nawiązuje do podziału gminy na sołectwa, obręby geodezyjne i obwody spisowe (zastosowane w NSP 2002). Wszystkie te trzy podziały, choć nieco różne, są zbliżone i w większości przypadków teren sołectwa pokrywa się z obszarem obrębu geodezyjnego i obwodu spisowego. Wyjątek stanowią:

- Szadek (składający się z jedenastu obwodów spisowych), z którego wyodrębniono Grabowiny z Króciwą, Szosę Uniejowską i Osiny;
- sołectwo Kotliny, które zostało podzielone na Kotliny z Kotlinkami i odrębnie Jamno (zgodnie z podziałem na obręby);
- sołectwo Prusinowice, potraktowane jako całość (choć dzieli się ono na dwa odrębne obwody spisowe);
- sołectwo Przatów Góry, podzielone na Przatów Góry z Przybyłowem oraz odrębnie Przatów Dolny (zgodnie z podziałem na obwody spisowe);
- sołectwo Szadkowice, podzielone na część wiejską (obejmującą wieś Szadkowice i Ogrodzim, kolonie Ogrodzim i Szadkowice, Wardęge) oraz część podmiejską (obejmującą osiedle Szadkowice-Ogrodzim, Probostwo i Nagrobłę).

Dane wyjściowe do wszystkich analiz pochodzą z Powszechnego Spisu Rolnego przeprowadzonego w maju 2002 r. i dotyczą produkcji rolnej w indywidualnych gospodarstwach rolnych (bez uwzględnienia produkcji na działkach rolnych).

Ogólna powierzchnia gospodarstw rolnych w mieście i gminie Szadek wynosi 9868 ha, z czego 9242 ha, tj. 93,7% stanowią użytki rolne. W granicach administracyjnych miasta (obejmujących 1,8 tys. ha) łączna powierzchnia gospodarstw rolnych sięga 1422 ha (w tym 1363 ha, tj. 95,8% użytków rolnych). Wielkość powierzchni poszczególnych badanych jednostek (mierzonej łączną powierzchnią gospodarstw rolnych) zasadniczo waha się w granicach od 125 do 400 ha (łącznie 26 jednostek; jedynie 2 jednostki są mniejsze, a 5 większych).

W opracowaniu uwzględniono tylko te rodzaje produkcji rolnej, które mają większe znaczenie, natomiast pominięto te, które występują na terenie gminy i poszczególnych sołectw w ilościach śladowych.

Do analizy zróżnicowania przestrzennego poszczególnych rodzajów produkcji rolnej zastosowano metodę względnych odchyień od średniej. Najpierw wyliczono średni wskaźnik dla całej gmina, a następnie do niego przyrównywano wskaźnik dla danej jednostki wewnątrzgminnej, przyjmując, iż:

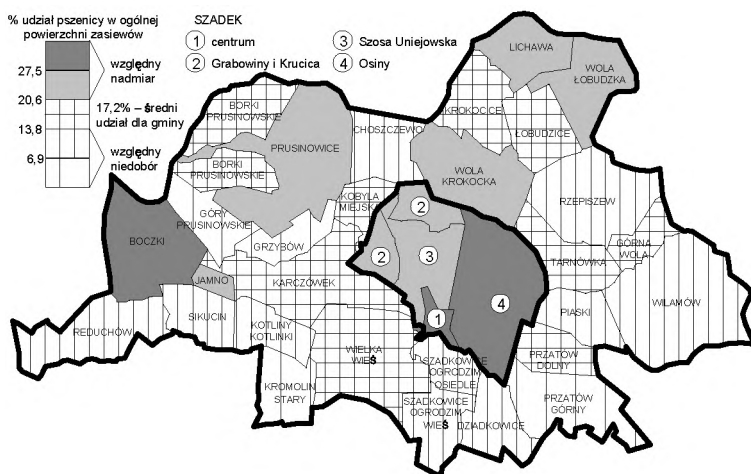
- odchylenie od średniej powyżej 160% oznacza względny duży nadmiar danego rodzaju produkcji;
- odchylenie od średniej w granicach 120–160% oznacza względny nadmiar produkcji;
- odchylenie od średniej w granicach 80–120% oznacza produkcję na poziomie typowym (zbliżonym do średniej) dla gminy;
- odchylenie od średniej w granicach 80–40% oznacza względny niedobór produkcji;
- odchylenie od średniej poniżej 40% oznacza względny duży niedobór produkcji.

Zastosowanie powyższych założeń pozwalało na pogrupowanie jednostek wewnątrzgminnych według udziału poszczególnych płodów rolnych w całej produkcji roślinnej (w przypadku hodowli miernikiem było natężenie produkcji)

i pokazanie zróżnicowania w ujęciu przestrzennym. Przeprowadzona analiza ma charakter statystyczno-kartograficzny.

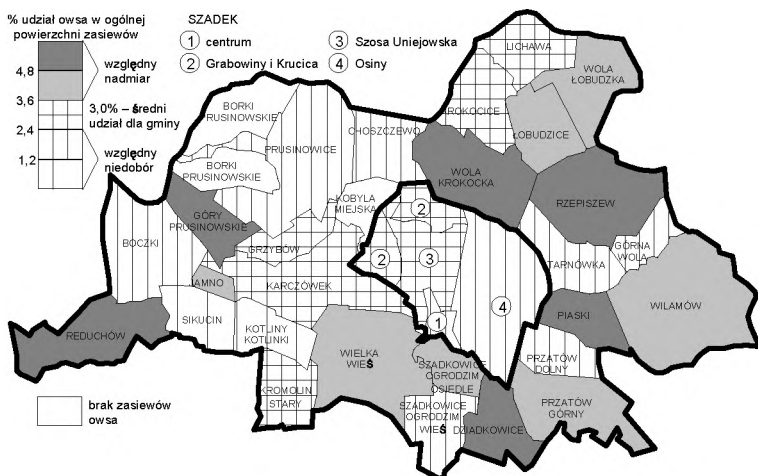
Produkcja roślinna – uprawy gruntowe

Miarą struktury i zróżnicowania przestrzennego produkcji roślinnej jest powierzchnia zasiewów. Łączna powierzchnia zasiewów w gospodarstwach indywidualnych w gminie (wraz z miastem) Szadek wynosiła 7497 ha, przy czym ich struktura kształtowała się następująco: pszenica 17,2%, żyto 27%, jęczmień 6,2%, owies 3%, pszenżyto 11,6%, mieszanki 19,1%, ziemniaki 9,5% oraz pozostałe uprawy 6,4%. Zestaw rys. 1–8 prezentuje zróżnicowanie przestrzenne na terenie gminy każdej z tych upraw.

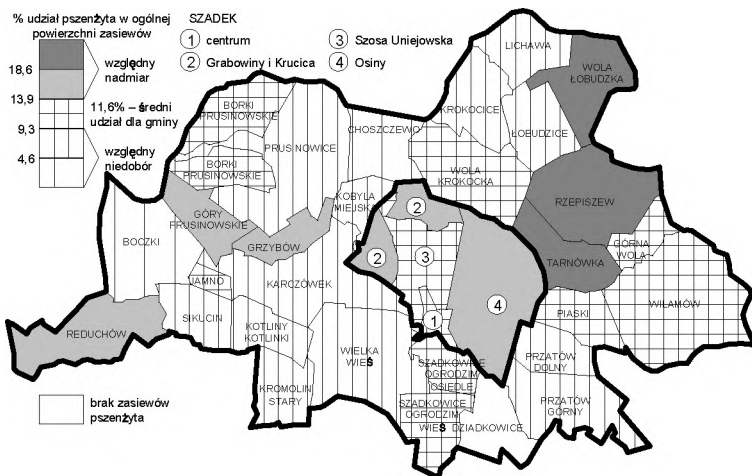
Rys. 1. Zróżnicowanie przestrzenne zasiewów pszenicy w gminie Szadek w 2002 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powszechnego Spisu Rolnego 2002 r.

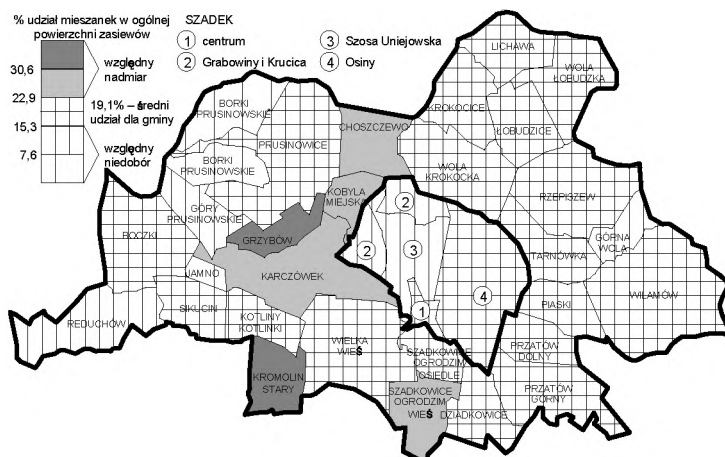
Rys. 4. Zróźnicowanie przestrzenne zasiewów owsa w gminie Szadek w 2002 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powszechnego Spisu Rolnego 2002 r.

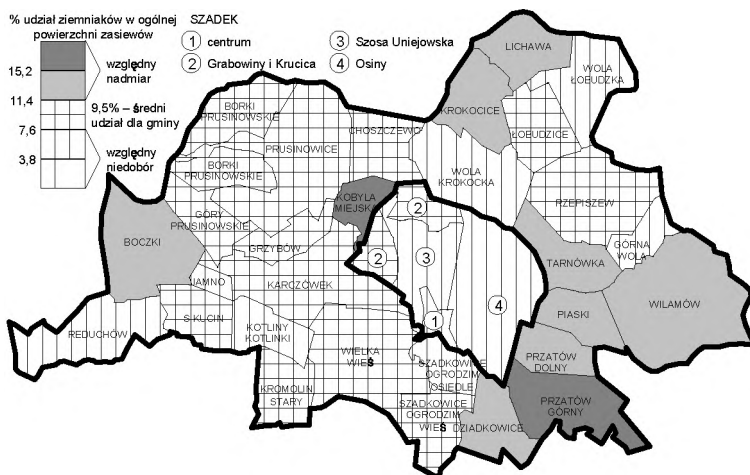
Rys. 5. Zróźnicowanie przestrzenne zasiewów pszenżyta w gminie Szadek w 2002 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powszechnego Spisu Rolnego 2002 r.

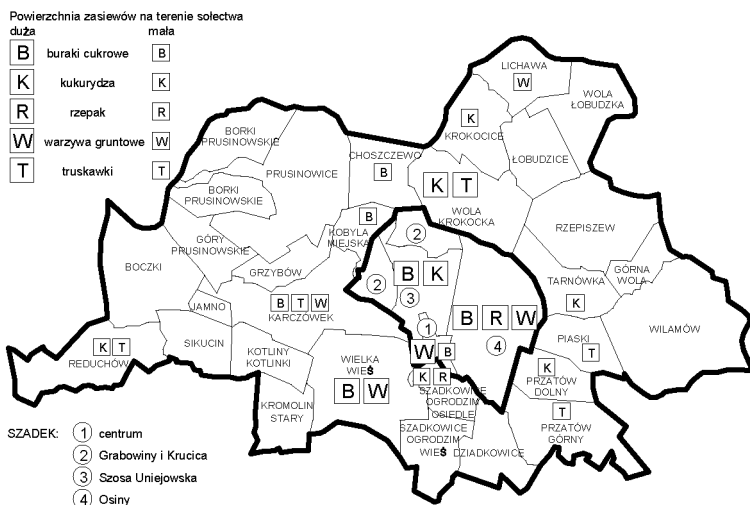
Rys. 6. Zróżnicowanie przestrzenne zasiewów mieszanek zbożowych w gminie Szadek w 2002 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powszechnego Spisu Rolnego 2002 r.

Rys. 7. Zróżnicowanie przestrzenne zasiewów ziemniaków w gminie Szadek w 2002 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powszechnego Spisu Rolnego 2002 r.

Rys. 8. Zróżnicowanie przestrzenne zasiewów niektórych innych upraw w gminie Szadek w 2002 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powszechnego Spisu Rolnego 2002 r.

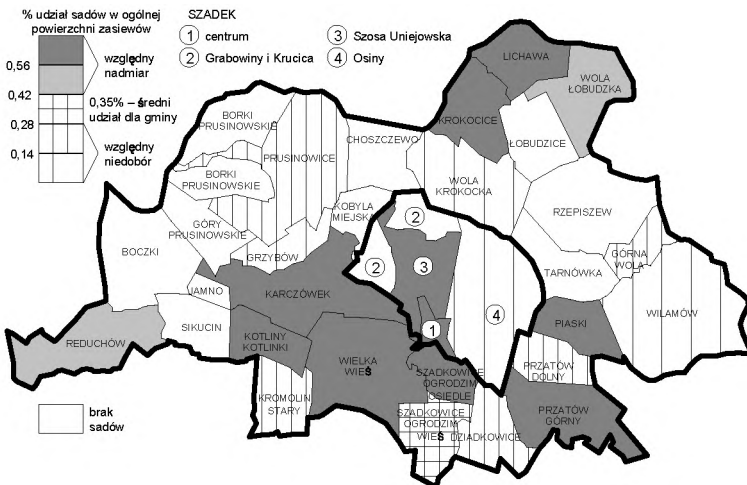
Stosunkowo najmniejszą zmiennością w przestrzeni gminy charakteryzuje się uprawa mieszanek zbożowych – aż 20 jednostek (61% ogólnej liczby) ma powierzchnię upraw zbliżoną do średniego wskaźnika dla gminy, a tylko 2 (Grzybów i Kromolin Stary) wykazują znaczne względne (w porównaniu ze średnią dla gminy) nadwyżki produkcji i 1 (Borki Prusinowskie) znaczny względny niedobór (por. rys. 6). Do upraw stosunkowo równomiernie rozłożonych w przestrzeni gminy należy również zaliczyć ziemniaki i żyto (por. rys. 2 i 7). Natomiast najbardziej nierównomierny rozkład w przestrzeni gminy wykazuje uprawa jęczmienia – aż 9 jednostek (27% ogólnej liczby) przeznacza pod zasiew tego zboża znacznie mniejszy areal niż średnio w gminie, natomiast 4 jednostki areal znacznie większy; jednocześnie tylko 6 jednostek ma wskaźniki zbliżone do średniej.

Na terenie gminy sporadycznie, w wybranych jednostkach, w nieco bardziej znaczących ilościach były uprawiane takie rośliny, jak: kukurydza na ziarno (łącznie 77,5 ha; zwłaszcza Szosa Uniejowska, Wola Krokocka), buraki cukrowe (łącznie 36,3 ha;

zwłaszcza Szosa Uniejowska, Osiny, Wielka Wieś), rzepak (łącznie 31,2 ha; zwłaszcza Osiny, Wola Krokocka), warzywa gruntowe (łącznie 34,6 ha; zwłaszcza Osiny, Szadek, Wielka Wieś) i truskawki (łącznie 2,6 ha). Uprawa tych mniej popularnych w gminie roślin koncentruje się przede wszystkim w pobliżu samego miasta (por. rys. 8).

Sady

Łączna powierzchnia zajęta przez sady wynosiła 32 ha, co stanowiło zaledwie 0,35% ogólnej powierzchni użytków rolnych w gospodarstwach indywidualnych gminy (wraz z miastem) Szadek.

Rys. 9. Zróżnicowanie przestrzenne sadów w gminie Szadek w 2002 r.

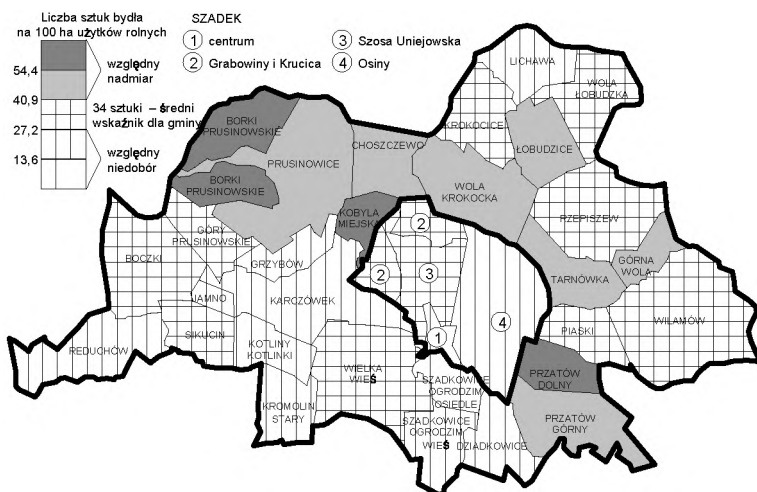
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powszechnego Spisu Rolnego 2002 r.

Zróżnicowanie przestrzenne upraw sadowniczych jest znacznie większe niż którejkolwiek z upraw gruntowych powyżej analizowanych (por. rys. 9). W odniesieniu do 10 jednostek (zwłaszcza tych położonych w pobliżu centrum miasta) wskaźnik udziału sadów w ogólnej powierzchni użytków rolnych był o ponad 60% wyższy od średniej dla gminy, a w odniesieniu do kolejnych

15 jednostek wskaźnik ten bardzo znacznie odbiegał w dół i nie przekraczał 40% tej średniej.

Hodowla

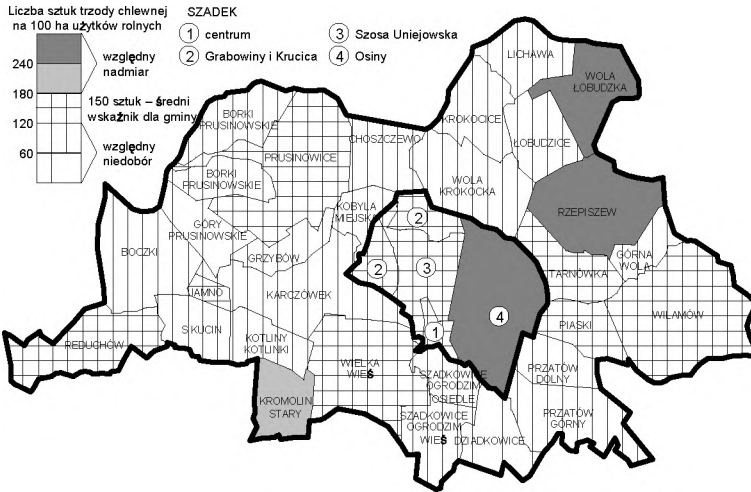
Miarą struktury i zróźnicowania przestrzennego produkcji zwierzęcej jest obsada zwierząt na 100 ha użytków rolnych. Analizie została poddana hodowla bydła i trzody chlewnej.

Rys. 10. Zróźnicowanie przestrzenne hodowli bydła w gminie Szadek w 2002 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powszechnego Spisu Rolnego 2002 r.

Łączna liczba bydła w gospodarstwach indywidualnych w mieście i gminie Szadek wynosiła 3119 szt., co oznacza średnio 30 szt. na 100 ha użytków rolnych. Wskaźnik ten wahał się od poniżej 20 szt./100 ha w takich jednostkach, jak Jamno, Osiny, Reduchów czy Dziadkowie (nie wspominając jednostek zurbanizowanych), do ponad 60 szt./100 ha w Borkach Prusinowskich, Przatowie Dolnym i Kobyli Miejskiej (por. rys. 10).

Rys. 11. Zróżnicowanie przestrzenne hodowli trzody chlewnej w gminie Szadek w 2002 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powszechnego Spisu Rolnego 2002 r.

Równie silne zróżnicowanie przestrzenne charakteryzowało hodowlę trzody chlewnej. Łączna liczba świń w gospodarstwach indywidualnych w mieście i gminie Szadek wynosiła 13 822 szt. Średnio na 100 ha użytków rolnych w gminie przypadało 150 sztuk trzody chlewnej, przy czym wskaźnik ten wahał się od poniżej 60 sztuk./100 ha w takich jednostkach, jak Góry Prusinowskie i Dziadkowiec, do ponad 639 sztuk./100 ha na Osinach oraz 324 w Woli Łobudzkiej (por. rys. 11).

Uwagi końcowe

Podsumowanie dotychczasowych rozważań stanowi zestawienie wszystkich jednostek z uwzględnieniem tych rodzajów produkcji rolnej, w których poszczególne jednostki wykazywały pewien zakres specjalizacji. Należy pamiętać, iż miarą tej specjalizacji jest stosunkowo większa skala produkcji, dla której punkt odniesienia stanowi uśredniona sytuacja w gminie. Rezultaty takiego zestawienia obrazuje tab. 1 i rys. 12.

Tabela 1. Zróżnicowanie kierunków produkcji rolnej
– „wewnątrzgminna specjalizacja”

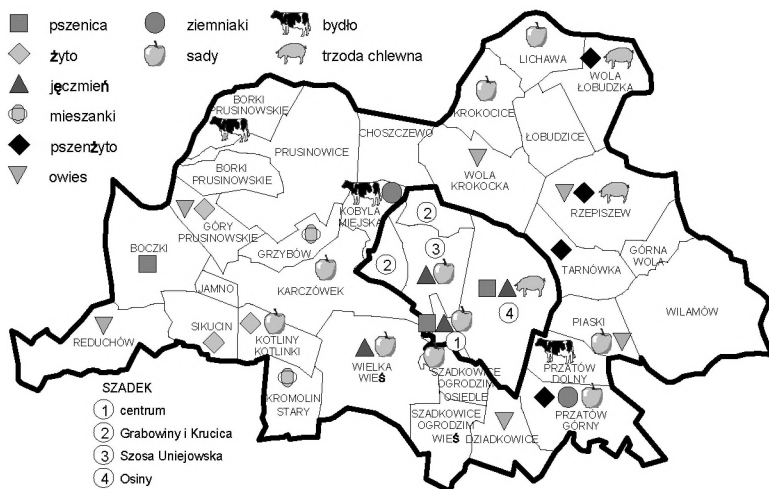
Jednostka	Produkcja wiodąca	Produkcja uzupełniająca
1	2	3
Grabowiny-Krucica	-	pszenica, pszenżyto
Szosa Uniejowska	jęczmień , sady, (kukurydza na ziarno), (buraki cukrowe)	pszenica
Osiny	pszenica, jęczmień , trzoda chlewna, (buraki cukrowe), (rzepak), (warzywa gruntowe)	pszenżyto
Szadek	pszenica, jęczmień , sady, (warzywa)	(buraki cukrowe)
Lichawa	sady	pszenica, ziemniaki, (warzywa gruntowe)
Krokocice	sady	ziemniaki, (kukurydza na ziarno)
Łobudzice	-	owies, bydło
Wola Łobudzka	pszenżyto, trzoda chlewna	pszenica, owies, sady
Wola Krokocka	owies, (kukurydzana ziarno), (rzepak)	pszenica, bydło
Borki Prusinowskie	bydło	żyto
Prusinowice	-	pszenica, jęczmień , bydło
Choszczewo	-	żyto, mieszanki, (buraki cukrowe), bydło
Kobyła Miejska	ziemniaki, bydło	mieszanki, (buraki cukrowe)
Boczki	pszenica	jęczmień , ziemniaki
Góry Prusinowskie	żyto, owies	pszenżyto
Reduchów	owies	żyto, pszenżyto, (kukurydza na ziarno), (truskawki), sady
Sikucin	żyto	-
Grzybów	mieszanki	pszenżyto

Tabela 1. (cd.)

1	2	3
Karczówek	sady	jęczmień, mieszanki, (buraki cukrowe), (warzywa gruntowe), (truskawki)
Kotliny-Kotlinki	żyto, sady	-
Jamno	-	pszenica, jęczmień, owies
Kromolin Stary	mieszanki	żyto, trzoda chlewna
Wielka Wieś	jęczmień, (buraki cukrowe), (warzywa gruntowe), sady	owies
Rzepiszew	owies, pszenżyto, trzoda chlewna	-
Tarnówka	pszenżyto, (kukurydza)	ziemniaki, bydło
Górna Wola	-	żyto, bydło
Wilamów	-	żyto, ziemniaki
Piaski	owies, sady	ziemniaki, (truskawki)
Szadkowice-Ogrodzim, wieś	-	żyto, mieszanki
Szadkowice-Ogrodzim, osiedle	sady	jęczmień, owies, (kukurydza na ziarno), (rzepak)
Dziadkowice	owies	żyto, ziemniaki
Przatów Dolny	bydło	jęczmień, ziemniaki, (kukurydza na ziarno)
Przatów Górny-Przybyłów	żyto, ziemniaki, sady	owies, (truskawki), bydło

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powszechnego Spisu Rolnego 2002 r.

Uzyskany obraz pozwala na stwierdzenie, iż zaledwie 8 jednostek (24,2% ogólnej liczby) nie ma takiego rodzaju produkcji, który można by nazwać w skali gminy produkcją wiodącą.

Rys. 12. Zróżnicowanie przestrzenne „specjalizacji” jednostek wewnętrznych w produkcji rolnej - gmina Szadek, 2002 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powszechnego Spisu Rolnego 2002 r.

Pozostałe 25 jednostek wykazuje pewien stopień specjalizacji (choć 5 jednostek, które mają stosunkowo duży udział sadów, trudno naprawdę określić jako wyspecjalizowane z uwagi na niewielką łączną powierzchnię sadów w gminie). Uprawniony wydaje się wniosek, iż pod względem wykorzystania na cele produkcji rolnej przestrzeń gminy charakteryzuje dość znaczny stopień zróżnicowania.